

„ETNOLINGWISTYKA” NA JUBILEUSZ PROFESOR ANNY WIERZBICKIEJ

Jubileusz Profesor Anny Wierzbickiej jest dobrą okazją dla środowiska skupionego od 30 lat wokół rocznika „Etnolingwistyka”, by wyrazić uznanie dla Jej niezwykłych dokonań, podziękować za inspiracje naukowe oraz za życzliwe zainteresowanie, które nam nieustannie okazuje. Profesor Anna Wierzbicka, która jest od roku 2006 doktorem *honoris causa* Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, z językoznawcami z Lublina utrzymuje wieloletni, intensywny kontakt naukowy i osobisty. Środowisko etnolingwistów lubelskich zawdzięcza Jej bardzo wiele.

Kontakty naukowe i osobiste sięgają czasów niezapomnianej prof. Marii Renaty Mayenowej (1910–1988), naukowej promotorki Wierzbickiej. To w kręgu Marii Renaty (często w jej gościnnym mieszkaniu warszawskim przy ulicy Sandomierskiej 1) odbywały się w latach 70. inspirujące dyskusje naukowe z udziałem wielu młodych badaczy: Anny Wierzbickiej, Teresy Dobrzyńskiej, Andrzeja Bogusławskiego, Zygmunta Saloniego, Zofii Zaron, Ireny Bellert... Dla piszącego te słowa zaowocowały one po latach książką *O języku folkloru* i ideą *Słownika stereotypów i symboli ludowych*.

W latach 1961–1972, pracując w Instytucie Badań Literackich PAN w Warszawie, Anna Wierzbicka dała się poznać jako oryginalny badacz składni (książka *System składniowo-stylistyczny polskiej prozy renesansowej* z roku 1965 i seria znakomitych artykułów o szyku wyrazów, o hipotaksie i konstrukcjach nominalnych w rozwoju polszczyzny, zdaniach bezpodmiotowych), znawca problemów językoznawstwa ogólnego (*O języku dla wszystkich* 1965) i niuansów stylistycznych (*Praktyczna stylistyka*, z Piotrem Wierzbickim, 1967). Prace z tego okresu zachowały do dziś swoją świeżość i są – poprzez przedruki w „zielonej serii” dydaktycznej IFP UMCS – stale obecne w dydaktyce uniwersyteckiej na lubelskiej polonistyce i w wielu ośrodkach akademickich w Polsce.

W warszawskim etapie życia Anny Wierzbickiej w znaczący sposób zapisały się lata 1969–1972, kiedy zainteresowania Badaczki objęły zagadnienia semantyki językowej i otworzyły przestrzeń dla nowatorskich badań między-

kulturowych (*Dociekania semantyczne*, Wrocław 1969; przełomowa książka *Semantic Primitives*, Frankfurt 1972).

Najbardziej twórczy etap w Jej życiu naukowym rozpoczął się po wyjeździe z Polski w roku 1972 i objęciu funkcji profesora na wydziale lingwistyki w Uniwersytecie w Canberra w Australii. Jakkolwiek przewodnią ideę swojej twórczości, koncepcję alfabetu myśli ludzkiej, Uczona zawdzięcza lingwistyce polskiej (Andrzej Bogusławski, ur. 1931) i europejskiej (Gottfried Wilhelm Leibniz, 1646–1716), to jej teoretyczne rozwinięcie i wpisanie w szeroki kontekst – z ideą lingwistycznego „semantycyzmu” i antropocentryzmu, językowego uniwersalizmu łączonego z kulturą specyfiką języków, a przede wszystkim z koncepcją „naturalnego metajęzyka semantycznego” i minimalnej gramatyki jako narzędzi analiz międzykulturowych – nastąpiło w latach 80. i 90. w serii znakomitych książek, drukowanych najpierw w Sydney, potem w najlepszych wydawnictwach światowych, najczęściej w Oxfordzie.

Do 6 książek wydanych w okresie warszawskim¹, doszło prawie 20 książek anglojęzycznych, z których każda stała się natychmiast swego rodzaju wydarzeniem naukowym.

¹ 1965: *System składniowo-stylistyczny polskiej prozy renesansowej*, Warszawa: PIW, 278 s.

1965: *O języku dla wszystkich*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 214 s. (wyd. 2. 1967).

1967: *Praktyczna stylistyka* (współautor: Piotr Wierzbicki), Warszawa: Wiedza Powszechna, 244 s.

1969: *Dociekania semantyczne*, Wrocław: Ossolineum, 200 s.

1971: *Kocha-lubi-szanuje. Medytacje semantyczne*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 280 s.

1972: *Semantic Primitives*, Frankfurt 1972.

Mieszkając w Australii, Wierzbicka pisała też książki (nie licząc artykułów) po polsku:

1984: *Mały portret języka polskiego dla młodzieży w krajach anglosaskich*, Adelaide: South Australian Department of Education, 90 s.

2017: *W co wierzą chrześcijanie? Opowieść o Bogu i ludziach*, Kraków: Znak, 132 s.

Po polsku ukazały się też przekłady jej prac anglojęzycznych:

1999: *Język – umysł – kultura*. Wybór prac pod red. J. Bartmińskiego. Przeł. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Teresa Dobrzyńska, Agata Kochańska, Paweł Kornacki, Krzysztof Korzyk, Jolanta Szpyra, Ryszard Tokarski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 592 s.

2002: *Co mówi Jezus? Objaśnianie przypowieści ewangelicznych w słowach prostych i uniwersalnych*. Przeł. Izabela Duraj-Nowosielska Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 269 s.

2006: *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*. Z ang. tłum. Adam Głaz, rozdział 4 – Krzysztof Korzyk, rozdział 10 – Ryszard Tokarski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2006, 535 s. (2. wyd. Lublin 2010).

2007: *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Przekład Izabela Duraj-Nowosielska, Warszawa: Wydawnictwo UW, 2007, 563 s.

Kolejno ukazywały się:

1980 – *Lingua Mentalis: The Semantics of Natural Language*, Sydney, Academic Press, 367 s.

1980 – *The Case for Surface Case*, Ann Arbor, Karoma, 182 s.

1985 – *Lexicography and Conceptual Analysis*, Ann Arbor, Karoma, 368 s.

1987 – *English Speech Act Verbs: A Semantic Dictionary*, Sydney, Academic Press, 397 s.

1988 – *The Semantics of Grammar*, Amsterdam, John Benjamins, 550 s.

1991 – *Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*; Berlin, Mouton de Gruyter, 501 s. [Second edition, revised and expanded, in 2003].

1992 – *Semantics, Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-specific Configurations*; New York–Oxford, Oxford University Press, 487 s.

1996 – *Semantics, Primes and Universals*; New York – Oxford, Oxford University Press, 487 s.

1997 – *Understanding Cultures through their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese*; New York – Oxford, Oxford University Press, 307 s.

1999 – *Emotions across Languages and Cultures. Diversity and Universals*. Cambridge, Cambridge University Press, 349 s.

2001 – *What did Jesus Mean? Explaining the Sermon on the Mount and the Parables in Simple and Universal Human Concepts*; Oxford – New York, Oxford University Press, 509 s.

2002 – *Meaning and Universal Grammar: Theory and Empirical Findings* (vols. 1–2). (współautor: Goddard Cliff) Amsterdam, John Benjamins.

2003 – *Cross-Cultural Pragmatics: The semantics of human interaction*, (second edition, revised and expanded.), Berlin, Mouton de Gruyter.

2006 – *English: Meaning and Culture*, New York, Oxford University Press. 352 s.

2007 – *Translating Lives: Living with Two Languages and Cultures* (współautor: Mary Besemeres), St Lucia, Queensland University Press.

2010 – *Experience, Evidence, and Sense: The hidden culture legacy of English*, Oxford University Press, 460 s.

2014 – *Imprised in English. The Hazards of English as a Default Language*. Oxford University Press, 287s.

2014 – *Words and Meanings. Lexical Semantics across Domains, Languages, and Culture* (współautor: Goddard Cliff), Oxford University Press, 314 s.

Ogromny dorobek Wierzbickiej jest obficie cytowany w literaturze światowej (w roku 2018 wskaźnik cytowań H osiągnął poziom 76), budzi on ogromne zainteresowanie, a metoda definiowania składnikowego (z przyjęciem perspektywy pierwszoosobowej) jest przez wielu badaczy naśladowana. Dorobek Anny Wierzbickiej doczekał się prestiżowych nagród: nagrody Humboldta dla zagranicznych badaczy w dziedzinie humanistyki (1995); Międzynarodowej Nagrody Dobruszyna (2010) i nagrody Fundacji Nauki Polskiej („polskiego Nobla”) w roku 2010.

W tej skrótowej prezentacji podkreślimy tylko, że będąc uczoną światowej sławy, nie zerwała bynajmniej więzi z krajem ojczystym, z Polską, z Warszawą, także z Lublinem. Przypomnijmy, że w roczniku „Etnolingwistyka”

w tomie 4. już w roku 1991 (przed ukazaniem się angielskiego oryginału) opublikowaliśmy szkic *Uniwersalne pojęcia ludzkie i ich konfiguracje w różnych kulturach* w przekładzie Henryka Kardeli wraz z obszernymi omówieniami Jej książek z roku 1985, 1987 i 1988; w kolejności ukazywały się pisane specjalnie dla naszego pisma artykuły Uczonej: *Między modlitwą a przekleństwem* (1996), *Współczesne dylematy moralne przez pryzmat dwóch języków – angielskiego i polskiego* (2006), *Polskie słowa-wartości w perspektywie porównawczej: DOBROĆ, PRAWOŚĆ, ODWAGA* (2011–2012); że do lubelskiego tomu *W zwierciadle języka i kultury* (Lublin 1999) wszedł Jej szkic *Semantyka i Ewangelia*; że w lubelskiej „czerwonej serii” opublikowano znakomite szkice o „nazwach zwierząt” i „podmiocie rozdwojnym w sobie” (o sytuacji człowieka dwujęzycznego), a w „zielonej serii” dydaktycznej IFP UMCS przedrukowano aż sześć Jej szkiców: o semantyce zwrotów grzecznościowych, o gwarach, żargonach i stylach, o „genry’ach” mowy, o spójności semantycznej tekstu, o metatekście w tekście, o hipotakście i konstrukcjach nominalnych w rozwoju polszczyzny. Na łamach „Etnolingwistyki” drukowaliśmy recenzje Jej prac.

Od roku 1998 Anna Wierzbicka jest członkiem rady redakcyjnej naszego rocznika, weszła także do rady naukowej Konwersatorium EUROJOS.

Z Lublina wyszła też inicjatywa wydania po polsku wyboru anglojęzycznych prac uczonej – tomu *Język, umysł, kultura*, który ukazał się w Warszawie w roku 1999 pod red. J. Bartmińskiego, oraz tłumaczenia fundamentalnej książki Anny Wierzbickiej *Semantics. Primes and Universals*; wydany w Lublinie w roku 2006 tom pt. *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne* doczekał się dwóch wydań. Aktualnie przygotowujemy jest przekład książki *Lexicography and Conceptual Analysis* z roku 1985.

Prace Anny Wierzbickiej miały znaczący wpływ na kształtowanie się lubelskiego środowiska etnolingwistycznego. Jedno z kluczowych pojęć wypracowanych w tym środowisku, tzw. definicja kognitywna (wykorzystywana w pracach nad *Leksykonem aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów*) koresponduje z propozycjami Anny Wierzbickiej (zwłaszcza zawartymi w książce *Lexicography and Conceptual Analysis*, 1985); zwracali na to uwagę wydawcy książki *The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture*, pisząc:

Nazwisko Anny Wierzbickiej jest szczególnie ważne w kontekście tzw. „definicji kognitywnej przedmiotu mentalnego” odpowiadającego danemu elementowi rzeczywistości, sposobom, w jaki jest postrzegany, kategoryzowany, oceniany i w jaki mówią o nim użytkownicy danego języka [...]. Z jednej strony zeszyt próbny *Słownika stereotypów i symboli ludowych* [...] powstał niezależnie od teorii semantycznych jednostek elementarnych jako kontynuacja prac nad folklorem, dla których inspiracją był teoretyczny program Marii Renaty Mayenowej. Z drugiej strony, w swojej kluczowej pracy na temat definicji kognitywnej z roku 1988 Jerzy Bartmiński odwołuje się do *Lexicography and Conceptual Analysis* (1985) Anny Wierzbickiej. Jest to, jak w prywatnej rozmowie wyraził się Profesor

Bartmiński, najciekawsza [dla niego] praca tej autorki, a wstęp do niej zawiera znakomity opis badań semantycznych, do których w ogólnym sensie przyznają się także lubelscy etnolingwiści. Wydaje się zatem ze wszech miar słuszne, by rozdział autorstwa Anny Wierzbickiej otwierał tę część niniejszego tomu, która dotyczy definicji kognitywnej – proponowane przez Wierzbicką eksplikacje wpłynęły na koncepcję uprawiania lingwistyki przez Jerzego Bartmińskiego i jego współpracowników, i chociaż podejścia te powstały niezależnie, wpisują się one w te same ogólne ramy pojęciowe².

A sama Anna Wierzbicka, komentując wzajemne relacje lubelskiej etnolingwistyki kognitywnej i własnej szkoły określanej skrótem NMS (naturalny metajęzyk semantyczny; ang. NSM – Natural Semantic Metalanguage) napisała:

Niezależnie od tego, że pracujemy na różnych polach, przyjmujemy różne punkty widzenia, różne konteksty teoretyczne i różne metodologie, uważam nasze podejścia za komplementarne, a kierunki naszych badań za zbieżne³.

Komplementarność polega m.in. na odrzuceniu w opisie semantyki słowa tradycyjnych ujęć taksonomicznych (ograniczających opis znaczenia do cech koniecznych i wystarczających) i przyjęciu zasady uwzględniania całego bogactwa cech relewantnych komunikacyjnie i kulturowo; na odwoływaniu się do świadomości potocznej, do intuicji użytkownika języka; na oparciu definicji zarówno na danych leksykalnych, jak frazeologicznych, paremiologicznych i tekstowych; na budowaniu eksplikacji w formie sekwencji zdań związanych w fasety⁴. W obu razach wyraziste są nawiązania do filozofii języka proponowanej przez antropologiczne podejścia Wilhelma Humboldta i Edwarda Sapira.

Za zasługi na polu semantyki międzykulturowej oraz w uznaniu dla bezkompromisowej służby prawdzie naukowej w roku 2004 Anna Wierzbicka otrzymała od senatu Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej tytuł doktora *honoris causa*. Z tej okazji Wydawnictwo UMCS opublikowało jej rozprawę pt. *Jak można mówić o Trójcy Świętej w słowach prostych i uniwersalnych*. Jej rozwinięciem jest niedawna książka *W co wierzą chrześcijanie? Opowieść o Bogu i o ludziach*, wydana w roku 2017 w krakowskim wydawnictwie „Znak”.

Podziwiamy znakomite i tak liczne dzieła Uczzonej, jej imponującą precyzję myśli i słowa, jej konsekwencję i wytrwałość, dziękujemy za przyjaźń, którą nas od lat obdarowuje i życzymy wielu jeszcze lat twórczej obecności w nauce.

Jerzy Bartmiński

² Głaz A., Danaher D., Łozowski P. (red.), *The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture* London 2013, Versita, s. 16.

³ A. Wierzbicka, *Polish Zwierzęta ‘Animals’ and Jabłka ‘Apples’: an Ethnosemantic Inquiry*, [w:] Głaz, Danaher, Łozowski (red.), *The Linguistic Worldview...*, 2013, s. 137.

⁴ Zob. artykuł Niebrzegowskiej-Bartmińskiej w tym samym tomie „Etnolingwistyki”.